

Herbert Hahn

Levensbronnen van de ziel

*Een wegwijzer voor de begeleiding
van kinderen en jongeren
op het gebied van het religieuze*

Tweede, herziene druk 2019

Hahn, Herbert

Levensbronnen van de ziel ; een wegwijzer voor de begeleiding van kinderen en jongeren op het gebied van het religieuze / Herbert Hahn – Amsterdam:

Cichorei

ISBN 978 9491748 90 5

NUR 854

Vertaling: Franske van Bilderbeek en Gerda Janmaat

Redactie tweede herziene druk: Kitty Steinbuch en Joep Eikenboom met dank aan Jaap Verheij voor de vele aanvullingen en correcties.

Omslag: Samaritaanse vrouw bij de bron, derde eeuw, fresco in de catacomben van Praetextatus, Rome

Layout en zetwerk: Jaap Verheij

Oorspronkelijke titel: *Von den Quellkräften der Seele*

© 1990 J. Ch. Mellinger Verlag GmbH, Stuttgart

Nederlandse rechten: Uitgeverij Cichorei,

Van Beuningenplein 15-2, 1051 VS Amsterdam 2019

www.uitgeverijcichorei.nl

De eerste druk van deze vertaling verscheen in 1990 bij het Vrij Pedagogisch Centrum Driebergen onder de titel *Werkboek voor het godsdienstonderwijs in de Vrije Scholen*.

Deze uitgave is mogelijk gemaakt met financiële ondersteuning van het Boekenfonds RSP, onder fonds nr 2508 bij de Iona Stichting te Amsterdam.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the publisher.

Inhoud

Voorwoord bij de tweede druk	7
Voorwoord bij de vertaling	9
Inleiding	11
Eerste dag	15
Tweede dag	30
Derde dag	40
<i>Verhaal uit het Oosten</i>	49
Vierde dag	53
Vijfde dag	63
<i>Een kleine legende</i>	67
<i>De sneeuwkoningin</i>	69
<i>Poolse legende</i>	71
Zesde dag	73
<i>Klein kerstverhaal</i>	73
Zevende dag	86
<i>Het sprookje van de lammeren</i>	90
<i>Het sprookje van de koningszoon</i>	
<i>die op zoek was naar de onsterfelijkheid</i>	92
Achtste dag	100
<i>Hoe Lucifer tegen de goddelijke wil in opstand kwam</i>	104
Negende dag	113
Tiende dag	122
Elfde dag	140
Twaalfde dag	150
Eerste aanvullende avond	163
Tweede aanvullende avond	174
Derde aanvullende avond	186
<i>Voor de poort</i>	197
Herbert Hahn (1890-1970)	199

Voorwoord bij de tweede druk

Het is nu bijna 30 jaar geleden dat de vertaling van het boek van Herbert Hahn *Von den Quellkräften der Seele* is verschenen. Omdat de eerste druk al heel lang niet meer verkrijgbaar is en de inhoud toch een essentieel instrument biedt voor de inrichting en voorbereiding van de lessen religieuze oriëntatie, verteluren of hoe deze lessen ook worden genoemd, is besloten vanuit de Vakgroep Religieuze Oriëntatie van de vrijescholen, in samenwerking met de Landelijke Werkgroep Religie van de sociaal-therapeutische instellingen, deze belangrijke wegwijzer opnieuw uit te brengen. Wij vertrouwen erop dat de vele praktische aanwijzingen en de verhalen, spreuken en gedichten een inspiratiebron zullen zijn voor allen die kleine en grote mensen begeleiden op het pad van de religiositeit.

Redactie

Voorwoord bij de vertaling

Begin 1987 is het idee geboren om een vertaling te maken van *Von den Quellkräften der Seele* van Herbert Hahn (1890-1970). De belangrijkste aanleiding hiervoor was de voorbereiding van het godsdienstonderwijs op de vrijeschool in Breda. Daarnaast was er een beginnende bovenbouw, die voorlopig niet op subsidie zou kunnen rekenen.

Met deze vertaling wilden wij zowel leerkrachten als ouders de mogelijkheid bieden zich een beeld te vormen van de inhoud van de godsdienstlessen. Deze uitgave moet dan ook in de eerste plaats worden gezien als een werkboek, dat tot ondersteuning van het godsdienstonderwijs zou kunnen dienen.

Het initiatief voor deze vertaling is genomen door twee leerkrachten van de school in Breda, waardoor dit boek ook geen 'professionele' vertaling genoemd kan worden. Dat betekent niet, dat er niet de uiterste zorg en toewijding aan de vertaling is besteed, die hopelijk een 'beroepsvertaling' benadert.

Toen het werk zijn voltooiing naderde, ontstond de gedachte dat ook andere scholen profijt zouden kunnen hebben van dit werkboek; met name die scholen die eveneens met beginnend godsdienstonderwijs bezig waren, waarvan wij enkele voorbeelden kenden. Na overleg met de publicatie-commissie van het VPC (Vrij Pedagogisch Centrum) werd besloten een landelijke uitgave van deze vertaling tot stand te brengen, waarbij nogmaals uitdrukkelijk gesteld moet worden, dat het gaat om een publicatie voor 'intern' gebruik (dus voor leraren en ouders) en niet om een uitgave voor breder publiek.

Ten slotte willen wij nog benadrukken, dat deze uitgave geheel op vrijwillige basis tot stand is gekomen en willen wij allen

die veel tijd hieraan gegeven hebben, danken voor hun grote inzet!

Gerda Janmaat en Franske van Bilderbeek
Breda, januari 1990

Inleiding

Dit boek is een bewerking en uitbreiding van een *'Cursus over het godsdienstonderwijs'*, die ik in januari 1940 op het priesterseminarie van de Christengemeenschap in Stuttgart heb gegeven. Deze cursus bestond uit twaalf voordrachten, die op grond van een vluchtige bewerking van stenografisch gemaakte notities na de oorlog in het jaar 1948 als privé-druk bij uitgeverij Urachhaus in Stuttgart in opdracht zijn uitgegeven om als studiemateriaal voor het godsdienstonderwijs op de vrijescholen dienst te doen. Dat maakt duidelijk waarom veel alleen maar is aangeduid. De behandeling van de stof kwam voort uit het leven zelf, ontstond uit het onuitgesproken, maar bij gelegenheid soms ook hardop gevoerde gesprek met de cursusdeelnemers. Waar een overgang lijkt te ontbreken, stelde vaak een deelnemer een vraag, waarbij een detail nader werd bekeken. Maar vaak lagen ook de intenties van de spreker zelf ten grondslag aan het afwijken van de gangbare systematiek. Geheel bewust werden ogenschijnlijk niet met elkaar samenhangende bouwstenen stuk voor stuk bijeengebracht opdat een bepaalde zin aan het slot van de betreffende voordracht in het juiste licht zou kunnen worden geplaatst. Ja, misschien komen de details in deze uiteenzettingen helemaal pas in het juiste licht te staan wanneer je ze terugblikkend vanuit het geheel van de cursus bekijkt.

De grondhouding van het boek wordt begrijpelijk wanneer je de antroposofische geesteswetenschap van Rudolf Steiner (1861-1925), zoals deze in de vrijeschoolpedagogie tot uitdrukking is gekomen, als bron van deze uiteenzettingen beschouwt. Maar geen van de geesteswetenschappelijke waarheden is hier een-

voudig overgenomen of louter dogmatisch beschreven. Eigen ervaringen worden hier verwoord zoals zij gedurende enige tientallen jaren in de praktijk van het godsdienstonderwijs zijn opgedaan. Aan verschillende beschrijvingen liggen ook motieven ten grondslag die in gesprekken met jonge mensen van veel verschillende nationaliteiten een rol hebben gespeeld.

Om de inhoud van de onderhavige nieuwe uitgave voor een grotere kring van geïnteresseerden toegankelijk te maken, moest ik veel aanvullen. De eerste voordracht werd helemaal opnieuw bewerkt. Hij verschijnt hier als *'Eerste dag'*. Aan het eind van het boek zijn drie *'Aanvullende avonden'* met nieuwe onderwerpen opgenomen. Zij zijn ook op voordrachten gebaseerd. Ondanks de aangebrachte veranderingen werd de oorspronkelijke vorm van het boek niet gewijzigd, zoals die uit de situatie van het gesproken woord is ontstaan. Daarom heeft het geheel meer het karakter van een gesprek. Noodgedwongen ontbreekt het gepolijste van een in stilte volgens strikt logische lijnen ontwikkelde, systematische gedachtegang. Deze uit de levende stroom ontstane beschrijvingen kunnen er daardoor op geen enkele manier aanspraak op maken een leerboek te zijn. Daarvoor zou het heel anders gestructureerd moeten worden.

Voor mensen die zich in traditionele vormen thuis voelen, zijn deze cursussen niet gehouden. De schrijver weet andere vormen van religieuze opvoeding zeker te respecteren en heeft nooit – noch in voordrachten, noch in het onderwijs – reden gezien om die te bestrijden. Hij heeft er begrip voor dat velen die een ander geestesgoed bezitten, vertegenwoordigen of uitdragen, niets aan deze beschrijvingen kunnen hebben. Zij kunnen ze rustig terzijde leggen.

Maar de kring van mensen die naar nieuwe wegen, nieuwe vormen zoeken, is sinds het jaar 1940 aanzienlijk gegroeid. De catastrofe van de Tweede Wereldoorlog, de nieuwe ontdekkin-

gen van deze eeuw hebben de hele situatie op aarde in luttele jaren kwalitatief minstens een halve eeuw vooruit gestuwd. Nu de mens zich tegenover de geweldige veranderingen op het gebied van de natuur in het wezenlijk menselijke verwaarloosd en verkommerd voelt, zijn er nieuwe pedagogische vragen en nieuwe behoeftes ontstaan. Niet alleen door leraren, maar ook door ouders is vaak de wens uitgesproken om aanwijzingen te krijgen voor wat men een gezondheidsleer voor de ziel van jonge mensen zou kunnen noemen. Ook aan deze behoefte kan het boek, met name in de nieuw toegevoegde hoofdstukken, tegemoetkomen. Het woord moraal werd opzettelijk maar zelden in de mond genomen. Maar misschien bevinden zich ook in het alleen maar voorzichtig uitgesprokene of zelfs verzwegene kiemen voor een hedendaagse morele vorming. Zo er aan de vraagstukken rondom het oosten, die tegenwoordig een bijzonder dramatische actualiteit hebben gekregen, bijzondere aandacht is besteed, dan maakt het karakter van dit boek het wel vanzelfsprekend dat deze vraagstukken hier slechts vanuit een spiritueel gezichtspunt benaderd zijn.

Ik geef gevolg aan een oproep die ik in mijzelf gewaar word, wanneer ik nog kort vertel hoe ik ertoe kwam deze nieuwe uitgave juist aan de beide vrienden op te dragen, met wier namen ik hem graag verbonden zou zien. Dr. Karl Schubert (1889-1949) was vele jaren samen met mij als godsdienstleraar aan de Waldorfschule Stuttgart-Uhlandshöhe werkzaam. Met deze vriend kon ik in een voortdurende levendige 'gespreksverhouding' staan. Bijna alle problemen die hier besproken worden, hebben wij met elkaar innerlijk doorleefd. En ook nu nog kan ik de pure vreugde niet vergeten waarmee hij in 1948 het verschijnen van mijn *'Cursus over het godsdienstonderwijs'* begroette. Werner Pache (1903-1958) was een van de mensen die de grootste verantwoordelijkheid droegen voor de door Rudolf Steiner opgerichte heilpedagogische beweging. Een bijzonder mooi

tegenwicht voor zijn wereldwijde interesses waren de zuivere eerbied en de diepe ernst waarmee hij zich voor de verzorging van het religieuze leven inzette. Jarenlang was hij zelf op dit gebied werkzaam. Verschillende malen mocht ik op zijn initiatief voor Zwitserse medewerkers en vrienden over de in deze 'cursus' behandelde problemen spreken. In zijn meest creatieve jaren werd Werner Pache op 23 mei 1958 uit ons midden weggeroepen. Enkele maanden voor zijn dood had hij besloten dit boek, waarmee hij zich innerlijk sterk verbonden voelde, in uitgebreide vorm bij uitgeverij Natura uit te geven.

Nu het boek zijn weg naar een iets grotere kring van geïnteresseerden vindt, leeft er bij mij één wens. En wel deze: dat dit kleine boekje, in al zijn onvolkomenheid qua vorm, toch voor veel welwillende lezers een vertrouwde raadgever mag worden. Dat veel, wat slechts in kiem is aangegeven, vrucht mag dragen.

*Herbert Hahn, Freie Waldorfschule Stuttgart
maart 1959*

Eerste dag

Het is nu alweer een tijd geleden dat er in een tijdschrift dat een sceptische, om niet te zeggen afwijzende instelling heeft tegenover religieuze waarden, een opmerkelijke beschouwing verscheen. Daarin werd beweerd dat de radicale houding en de overmoed van jonge vrijdenkers alles overboord heeft gezet wat verband hield met de oude geestelijke overleveringen van de westerse mensheid. In het tijdschrift werd verkondigd dat voor mensen van de nieuwe tijd alleen maar als waarheid kan gelden wat het verstand kan begrijpen en doorgronden. En omdat men van de beschaving van dit verstand alle vooruitgang, alle zegen verwachtte, werd ook de opvoeding helemaal daarop ingesteld. Het was een bijzonder groot experiment dat in bepaalde delen van de Europese bevolking, tenslotte zelfs in hele landen plaatsvond. Dit gebeurde in de negentiende eeuw en in bijzonder sterke mate in de twintigste.

Maar wat ontdekten de eerlijke waarnemers? Zij zagen dat opvoeding op den duur helemaal niet te verwezenlijken is wanneer je alles onder de noemer van het verstand brengt. Er zijn andere, diepere krachten in de mens waarvan je de steun, de opwekking en ontplooiing helemaal niet kunt missen. Dat zijn al die krachten die te maken hebben met het scheppen en het opnemen van het kunstzinnige. Zij vormen hun eigen rijk en hebben hun eigen wetten, maar zijn vanuit louter rationeel oogpunt bezien niet te vatten. Het verstand kan deze krachten slechts erkennen en het kan inzien dat zij bij de mens als geheel horen.

Maar wordt dit inzicht werkelijk serieus doorgetrokken dan wordt er iets ongehoords naar boven gehaald: het verstand begint sceptisch te worden tegenover zijn eigen tot nu toe vol-

gehouden scepsis. Want het moet tegen zichzelf zeggen: wat te doen wanneer ook de religieuze krachten, net als de kunstzinnige, een eigen sfeer vormen die eenvoudig bij de aard van de mens hoort? Wat te doen wanneer ook zij een heel eigen wetmatigheid hebben? Dan zou het nutteloos, zelfs zinloos zijn om ze te blijven bestrijden. Dan zouden we ons voortaan beter kunnen toelekken op het onderhouden van deze krachten in de geest van onze tijd. Want anders zou men immers aan de werkelijkheid voorbijgaan.

Tot zover deze aan de radicale tijdgeest ontsproten beschouwing, die nog steeds actueel is. Wij willen nu het vraagstuk dat hieruit voortvloeit bespreken: wat zouden wij kunnen doen aan het verzorgen van de religieuze krachten zoals de tijdgeest daar nu om vraagt?

Maar voordat het godsdienstonderwijs aan de orde komt zouden we ons eerst moeten bezinnen op de basis, op de grote grondgedachte van alle religies. De uitleg van het woord religie die het minst gekunsteld is, is toch 'her-verbinding'. Her-verbinding – waarmee? Welke verbinding, welke vereniging was er dan eerst zodat wij die weer zouden kunnen opnemen in de opvoeding van het kind? Voor degene die onbevangen denkt, is religie zonder een eraan voorafgaande voorgeboortelijke verbinding van de ziel met God en de godenwereld vol tegenstrijdigheden. Religieuze opvoeding wordt pas zinvol wanneer wij daardoor mensen, in het bijzonder kinderen, jonge mensen, weer tot die verbinding met het goddelijke kunnen brengen, waar zij zich bij het betreden van de aardewereld uit hebben losgemaakt.

Maar hier zouden sommigen al kunnen terugschrikken. Wordt niet juist dit voorgeboortelijke bestaan van de ziel – zo zou je je kunnen afvragen – volstrekt door die groeperingen verworpen die door de eeuwen heen de religie in het Westen vertegenwoordigd hebben? Komt hier niet een bij Plato nog